

УДК 323.1

Українська національна ідея: чи можливий Імідж, якщо немає Місії?

Наталія Карпенко,
здобувач наукового ступеня
кандидата політичних наук
на кафедрі міжнародної інформації
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету
ім. Тараса Шевченка

Стаття присвячена пошуку символічно-сислового навантаження потенційної національної ідеї українського суспільства. Представлено досвід формування американської та російської національних ідей. Проаналізовано психологічний образ української нації в історичній ретроспективі, подаються характеристики представникам українському козацтву відомими іноземними вченими і мандрівниками. Наголошується на важливості „місії” народу в аспекті формування позитивного міжнародного іміджу країни.

Ключові слова: національна ідея, республіканський устрій, самоврядні громади, узурпація, національно-визвольний рух.

The article is devoted to research of symbolically-sensitive load of the potential national idea of the Ukrainian society. Experiences of forming American and Russian national ideas are represented. Psychological character of the Ukrainians is analyzed regarding historical recovery. References given by the well-known foreigners to Ukrainian Cossacks being ancient and modern Ukrainian symbols are examined. Importance of existence of the nations' „Mission” regarding forming its' positive image is defined.

Keywords: national idea, republican regime, arbitrary communes, usurpation, national liberation movement.

Постановка наукової проблеми

Одним з найважливіших чинників формування позитивного іміджу держави на світовій арені є наявність стійкої національної ідеї у нації.

У багатьох наукових дослідженнях національна ідея розглядається як „Я-концепція”, тобто сприйняття нації самої себе – своєї ролі, сутності і місії у світі, передумов і цілей свого існування та розвитку. Брак чітких уявлень щодо цього унеможливило соборність та моральну стійкість нації проти зовнішніх впливів і, відповідно, прогресивний соціально-політичний та економічний розвиток і добробут суспільства. В історичній ретроспективі національна ідея і патріотизм завжди були механізмом еволюції і прогресу як окремих народів, так і людства загалом. Будь-яка нація повинна мати уявлення про свою місію у світі. Символи певного суспільства, які можуть бути покладені в основу іміджу та бренду країни як вираження її можливостей, цілей і смислів, формуються з огляду на прагнення та ідеали соціуму. Визначення основних категорій, які можуть стати символічними в аспекті формування української національної ідеї, і є завданням цього дослідження.

Огляд деяких досліджень і публікацій

Важливість чинника національного самосприйняття для формування іміджу суб'єкта політичної діяльності представлена, зокрема, у дослідженнях Б. Андерсона, В. Баркова, І. Грабовської, І. Кисельова, В. Крисаченка, Л. Грінфелд, К. Єгорової-Гантман, С. Мітряєва, К. Плешакова, Ю. Романенка, О. Забужко, Ю. Луцького, С. Смирнова, Е. Сміта.

В історичному аспекті поняття „українська національна ідея” розглянуто у серії наукових праць І. Кураса, В. Солдатенка і Т. Бевз „Українська ідея”, виданих Інститутом політичних і етнонаціональних досліджень НАН України імені І. Ф. Кураса [1], а також у колективній монографії „Українська політична нація: генеза, стан, перспективи” В. Крисаченка, М. Степика, С. Мітряєва. Нові виклики до сучасного інформаційного суспільства та перспективи розуміння поняття „ідея нації” досліджуються у працях М. Розумного „Українська ідея на тлі цивілізації” та „Ідея і нація в інформаційну епоху”.

Дискусії стосовно базових принципів вироблення української національної ідеї тривають і досі серед провідних політологів та істориків.

Завданням статті – пошук смислового навантаження потенційної національної ідеї українського суспільства.

Мета статті – визначення психологічного образу українства, його місії і ролі в історичній ретроспективі, українського козацтва, зокрема, як основного символу нації.

Необхідність формування національної ідеї для України сьогодні важко переоцінити. Адже вона, сприйнята суспільством, стає потужним

**Українська національна ідея:
чи можливий Імідж, якщо немає Місії?**

Наталія Карпенко

стимулом для розвитку та самовдосконалення як для нації в цілому, так і для кожного індивіда зокрема.

Національна ідея — акумулятор прогресивних національних програм, політичних ідей, гасел, цінностей, рушій національного прогресу, основа національної самосуверенізації. Вона становить платформу національної ідеології, визначає теоретичні засади національної свідомості.

Поряд з терміном „національна ідея” використовується також термін „Ідея Нації”, що містить в собі яскравий образ перспективного майбутнього нації та надихає цілі покоління на борню за досягнення поставленої мети [2].

Що стосується окремої людини, то „патріотизм і національна ідея вмонтовують у її свідомість додаткову систему позитивних а) мотивів, б) емоцій і почуттів, в) потреб, г) інтересів, ґ) прагнень, д) настановлень, е) стимулів, є) ціннісних орієнтирів, ж) ідеалів, які у своїй взаємодії визначають, формують і розвивають увесь спектр її індивідуальних якостей... Якщо така ідея відзначається соціально позитивним змістом, має морально цінне навантаження, то вона спричиняє розвивальний ефект, а також може конструктивно впливати на систему особистості загалом” [3].

„Національна ідея – не асорті з історичних символів, привабливих гасел і соціальних благ в національній упаковці, а спільна мета та довгострокова стратегія розвитку даного суспільства”, – зазначають такі фахівці з PR, як А. Ротовський і Ю. Штепа [4].

Дослідники зазначають, зокрема, що національна ідея стане об'єднуючою і творчою, якщо буде: по-перше, транснаціональною, транссоціальною і транстериторіальною, тобто однаково привабливою для абсолютної більшості населення країни, незважаючи на національність, соціальний статус та місце проживання; по-друге, базуватись на системі національних цінностей і пріоритетів, історичному досвіді перемог та звершень, а не поразок і національного приниження; по-третє, відповідати духовним і матеріальним інтересам сучасного суспільства [4].

На мою думку, наочним прикладом саме такого підходу є формування американської національної ідеї.

Після завершення війни за незалежність (1775 — 1783 рр.) та підписання представниками 13 колоній Декларації незалежності (4 липня 1776 р.) національною ідеєю стало відокремлення від Англії та створення незалежної держави. Вже у преамбулі Конституції США (1787 р.), що чітко розділяла владу на три гілки, було визначено пріоритетні цілі нації, які можна назвати національною ідеєю: згуртованість нації, зміцнення зв'язку між штатами і федеральним урядом; захист проти вторгнення; процвітання нації; гарантія справедливості і миру; захист свобод нині і у майбутньому [5]. Так було закладено основи для виховання нації в душі патріотизму. А після Другої світової війни США зіграли вирішальну роль у відновленні економіки та встановленні демократичного режиму у європейських країнах і Японії, забезпечили захист західного світу від комуністичної

експансії. Національна ідея була сформульована як захист та поширення демократії і вільного ринку. В останні роки американці презентують свою національну ідею як безкомпромісну боротьбу тероризмом.

Національна ідея Російської імперії, висловлена у формулі „Православ'я – самодержавство – народність”, була зрозумілою і чіткою, а російські солдати боролися „За віру, царя і вітчизну”. Після Жовтневого перевороту 1917 року в СРСР національну ідею було сформульовано як заклик „Вперед до перемоги комунізму – світлого майбутнього всього людства”. Нині говорять про три можливі варіанти нової національної ідеї Росії. Ліберальний варіант орієнтується на західну систему цінностей. Так званий „почвеннический” – на створення держави єдиної нації, що ґрунтується на традиційних для Росії духовно-моральних цінностях і протиставляється „згубному для людства новому світовому порядку”. Третій варіант – євразійський, згідно з яким передбачається поділ світу на чотири геополітичні пояси, в одному з яких – Євразійському, домінуюча роль має належати Росії [6].

Україна за весь період свого існування була об'єктом завоювань близьких і не зовсім близьких сусідів. Маючи вигідне геополітичне положення, багатий ресурсний, науково-технічний та інтелектуальний потенціал, вона залишалась (і залишається) об'єктом зовнішнього впливу – політико-економічного і культурно-духовного, хоча потенційно має можливість бути цілком незалежною. З іншого боку, сама структура суспільно-політичного устрою на території сучасної України завжди була демократичною, країна ніколи не знала інституту рабства. Республіканська форма правління залишалась пріоритетною. Сама ментально-духовна сутність українців не визнавала поневолення і не спонукала їх до поневолення інших народів.

Давня Русь (IX — XIII ст.) являла собою сукупність самоврядних автономних племінних громад (поляни, древляни, в'ятичі...) з центром у Києві, що склалися з вільних громадян. Все населення території було вільним, навіть військовополонені залежали від хазяїна лише на короткий час. Сукупність самоврядних громад (поселень), об'єднаних єдиним центром – Запорозькою Січчю, становила собою і Козацька республіка (XVI — XVIII ст.). Для обох цих державних утворень були характерні принципи максимальної свободи особи та самоврядування громад.

Метою Визвольної війни 1648 — 1654 років було знищення, перш за все, чужоземного феодально-кріпосницького устрою, поширення на всі верстви населення статусу козаків – тобто вільних людей. Запорозька Січ за часів Б. Хмельницького, І. Виговського і І. Самойловича стала тим державотворчим чинником, що був спроможний значно поліпшити імідж України далеко за її межами.

А. Віміна, посол Венеції (1651 р.), який залишив рукописну „Реляцію” про звичаї козаків, називав територію Україною, мову – русинською (рутенською), устрій – республіканським. Він стверджував, що козаки нехтують багатством, а волю ставлять понад усе [7].

Г. де Боплан у книзі „Опис України...” так характеризував козаків: „Вони дотепні й спритні, винахідливі і з широкою душею, не прагнуть до великого багатства, а понад усе цінують волю... Саме в цьому й полягає основна причина їхніх бунтів і повстань проти місцевої шляхти” [8]. Про українців Г. де Боплан писав: „Вони дотепні, кмітливі, винахідливі й щедрі, не прагнуть до великого багатства, але надзвичайно кохаються у своїй свободі, без якої не уявляють життя. Саме через це вони такі схильні до бунтів та повстань проти місцевих вельмож, як тільки відчують утиски” [8].

Повстанська армія України („Махновщина” – 1918 – 1921рр) керувалась такими принципами: максимальна свобода особистості та абсолютно самоврядні громади. На той час вона становила собою значну силу, і тому з нею домовлялись більшовики, білі і Центральна Рада.

Всі державні утворення, про які йшлося вище, були досить стійкими формуваннями, але жодна з них не мала сильної централізованої влади, здатної у короткий час акумулювати ресурси для захисту території. В цих самоврядних громадах питання співіснування вирішувалися вільними індивідами шляхом домовленостей.

Мемуари багатьох іноземців, які в різні часи мандрували Україною, підтверджують викладене вище. Знаковими є характеристики українського козацтва – символу вільного українства.

Так, військовий німецький інженер С. Гаммард, який перебував на військовій службі в російській армії у другій половині XVIII століття, писав, що „деспотичні російські царі запровадили (в Україні – **Н. К.**) невільництво духовне та фізичне для вільного народу, який жив за демократичними принципами... Український народ не знищений, а лише уярмлений і здатний на будь-які вчинки проти влади... Цей народ має тверді моральні закони, згідно з якими виховує дітей”. С. Гаммард пророкував, що з цього народу вийдуть великі і славні люди [9].

Учасник походу Карла XII і свідок Полтавської битви принц вюртенберзький Максиміліан Емануїл у своїх нотатках дає позитивну оцінку козакам, розкриває причини їх переходу на бік шведів: „Вони хочуть бути вільним народом, не під’ярмленим народом ні Польщі, ні Москві, тому вони завжди відстоюють свої привілеї і права, що, власне, й стало причиною, що Мазепа перейшов на шведський бік, бо якраз, усупереч їх вольностям, був їх край обложений Москвою різного роду раціями й порціями” [10].

Французький філософ Ф. Вольтер в „Історії Карла XII” писав: „Україна завжди прагнула бути вільною, але, будучи оточена Московією, Туреччиною і Польщею, вона змушена була шукати собі протектора серед цих трьох держав. Вона спочатку піддалася під протекторат Польщі, яка поводитися з нею як з поневоленою країною і занадто обмежила її права; відтак піддалася Московитові, що уярмлював її неначе рабів, як завше є звичаєм у Московитів. Спочатку українцям надавався привілей вибирати

князя, який називався гетьманом, але невдовзі вона була позбавлена цього права, і гетьмана почала призначати Москва” [11, с. 70]. Ф. Вольтер зазначав, що „Україна завжди прагнула волі – Україна завжди прагне до свободи, бажає свободи, волі, завжди натхненна до свободи. Ось де живе таємниця і внутрішня принадність цієї назви для душі Української нації і кожного з її вірних синів. Вона промовляє до совісті. Це божественна внутрішня сила душі нації, що безсмертно живе і в її національному імені: Україна, Український народ, Українці, і це ім'я тому таке рідне, привабливе та дороге Українському народові і тому таке ненависне ворогам свободи, життя й розвитку нації” [11, с. 44 - 45].

Ідеалом Й.-Х. Енгеля була „вільна станова конституція” козаків, про що він писав в „Історії України та українських козаків” (Галле, 1796 р.). При ознайомленні з цією книгою впадає у вічі його захоплення історією українського народу. Україну він називає „військово-спартанською республікою”, яка діє на основі демократичної, хоча і не цілком досконалої конституції [12].

Скасуванню гетьманату Катериною II передувало „донос статс-секретаря цариці інтригана Г. Теплова („Записка про Малоросію”), де йшлося про небезпеку існування республіканського військово-демократичного устрою Гетьманату, про негаризди в краї” [13, с. 190].

За словами політолога О. Палія, українці поклали найбільше жертв у боротьбі з тоталітаризмом – починаючи з півтора мільйонних жертв антибільшовицької боротьби 1917 — 1923 років, і закінчуючи „запакованими” наполовину українцями таборів ГУЛАГу [14].

Політичний устрій, що існував на території України, повністю відповідав і має відповідати психології нації. „Наша влада сформувалась у часи зародження Запорозької Січі – вільного життя. Українці самоорганізовувались, обирали старшину, – зазначає політехнолог С. Гайдай. – Абсолютна влада нам не підходить, нам потрібна демократія у вигляді влади і опозиції... Поняттю української свободи властива незалежність від будь-якого начальства. Українець не потребує „сильної руки” - царя-батюшки та не терпить утисків і прагне максимальної особистої свободи”.

„Сьогодні етнопсихологи вирізняють тяжіння до особистої свободи як характерну, „маркерну” ознаку психології українців, – пише О. Палій. – Аналогічні повідомлення іноземців ми можемо прочитати про жителів України і триста, і тисячу, і півтори тисячі років тому. Це зовсім не перебільшення. Наприклад, така фраза: „Серед них немає одностайності, вони або зовсім не йдуть на угоди, або одні йдуть, а другі одразу їх порушують, оскільки всі тримаються різних думок і жоден не бажає поступатися іншому”. Це не з сьогоднішньої іноземної преси, а з повідомлення про жителів України візантійського імператора Маврикія (582 — 602 рр.)” [14].

І останнє. Звернемося до сутності православного християнства –

**Українська національна ідея:
чи можливий Імідж, якщо немає Місії?**

Наталія Карпенко

візантійської спадщини, що домінувала протягом всієї нашої історії. Віросповідання завжди є одним з найпотужніших чинників духовного об'єднання нації і тому відбивається в національній ідеї. Якщо іудеї вважають за сенс життя чітке виконання заповідей Тори, а іслам диктує чіткі вимоги до мусульман (заборону на вживання свинини, алкоголю, паління, обов'язковість паранджи тощо), то православ'я передбачає свободу власного вибору, окрім основних 10 заповідей. Згідно з православними догмами, навіть Господь „не зазіхає на особистісну свободу”.

Таким чином, можна констатувати, що на території сучасної України завжди жили люди, які прагнули до утворення такої структури суспільства, яка передбачала б максимальну свободу особистості та повне самоврядування громад.

Висновок

Короткий екскурс в історію доводить, що основне прагнення українців, яке завжди було запорукою нашого існування і соборності, — це **прагнення до свободи**. Сміслові навантаження потенційної національної ідеї українства несуть у собі такі категорії, як „свобода” і „демократія”. За оцінками іноземних мандрівників та науковців, а також сучасних експертів, волелюбний український народ і, зокрема, українське козацтво, протягом віків прагнули незалежності, звільнення від іноземного ярма. І, враховуючи політико-економічну та духовно-культурну ситуацію сьогодення, місія нашого народу стає зрозумілою і чіткою.

Література:

1. **Курас І, Солдатенко В., Бевз Т.** Історичні підстави української ідеї / І. Курас, В. Солдатенко, Т. Бевз. // Етнополітологія в Україні. Становлення. Що далі?. – К.: ІПЕД, 2002. – С. 142.
2. http://uk.wikipedia.org/wiki/Національна_ідея
3. <http://www.pravda.com.ua/articles/2010/10/25/5502041/>
4. <http://prschool.kiev.ua/ru/svobodnaya-tribuna/lists/279> А. Ротовський, Ю. Штепа / Українська національна ідея: від плачу до конструктивного діалогу. Навіщо потрібна загальнонаціональна ідея Україні?
5. http://uk.wikipedia.org/wiki/Конституція_США
6. http://world.lib.ru/w/waks_j_e/nacidea.shtml
7. **Швець О. В.** Формування політичного іміджу України в міжнародному інформаційному просторі / О. В. Швець. – Київ 2006.- с.156.
8. **Гійом Левассер де Боплан.** Опис України. **Проспер Меріме.** Українські козаки та їхні останні гетьмани. Богдан Хмельницький. – Львів: Каменяр, 1990. – 302 с.

9. **Hammard C. f. E.** Reise durch Oberschleisen zur Russisch-Kayser lichen Armee nach der Ukraine und zum Feld marschall Rъmanzow Sadunajskoy. – Gotha, 1787. – Bd.1. – 297 s. С. 155, 162 – 170.

10. **Січинський В.** Чужинці про Україну / В. Січинський. – К: Довіра, 1992. – 255 с.

11. **Voltaire.** Histoire de Charles XII / Обр. В. С. Игнатовича. – 9-е изд. – СПб, 1913. – 122 р.

12. **Бочан П. О.** Україна в поглядах німецьких і французьких вчених, послів і мандрівників XVII – XIX ст. П. О. Бочан. – Чернівці 2008. – С. 56.

13. **Петровський В. В., Радченко Л. О., Семененко В. І.** Історія України: неупереджений погляд: Факти. Міфи. Коментарі / В. В. Петровський, Л. О. Радченко, В. І. Семененко. – Х.: ВД „ШКОЛА”, 2007. – 592 с.

14. http://dialogs.org.ua/dialog.php?id=72&op_id=1218#1218